

Hacking Habitat. Waar blijft het menselijke domein?

Vandaag schieten drones, als in een videogame, ergens op de wereld raketten rond. Geavanceerde, digitale systemen verzamelen data, bepalen wat wij zien en te horen krijgen en weten veel meer over u of mij dan u voor mogelijk zou houden. Satellieten, GPS-systemen, slimme telefoons, creditcards en computers worden ingezet om data te verzamelen - zogenaamd voor uw veiligheid, maar het zijn de private bedrijven, multinationals die willen weten waar u bent en waarom, wat u doet en wat u koopt. Barbara Kruger maakte in 1987 al haar statement: "I shop therefore I am". De essentie van het leven vindt u in de supermarkt. In deze verwarrende, onzichtbare wereld is er dan ook nog de zichtbare beeldende kunst. In de oude voormalige gevangenis in Utrecht is de grote internationale tentoonstelling Hacking Habitat geopend. Ruim 85 kunstenaars zoeken, vroeten en analyseren; hoe verhouden complexe digitale technologische systemen zich tot de menselijke maat? Welke rol speelt de kunst?

Door Peke Hofman

Misschien gaat alle kunst wel over grip krijgen: op de omgeving, het landschap of op de essentie van het bestaan, grip krijgen op wat we zien, de visuele werkelijkheid. Maar wat nu als deze 'onzichtbaar' is? Inderdaad, u leest het goed: de 'visuele' werkelijkheid. De kunstgeschiedenis illustreert dat er vele werkelijkheden zijn, die van de goden, de kosmos, de emotie, de zichtbare wereld, die van het denken, het idee en die van de verandering en vernieuwing. Die zijn alle in meer of mindere mate 'zichtbaar', tot onzichtbaar aan toe. Onze wereld verandert in razend tempo en daarmee ook de rol van de kunst. In deze tentoonstelling laten kunstenaars zien dat er niet één antwoord is of dat er ook maar een begin van een oplossing is voor het anonimiseren dat plaats vindt. Het individu wordt fysiek of mentaal gemanipuleerd of zelfs geëlimineerd. De kunstenaars in deze expositie laten zien dat de zogenaamde waarheden en wetten waar mensen zich aan conformeren niet per se zaligmakend zijn en al helemaal geen garantie

voor een vredige wereld waar elk individu vrij kan groeien. Grenzen en geldsystemen, informatie en controle, commercie, privatisering en bureaucratie; het zijn slechts enkele voorbeelden van de thema's die in *Hacking Habitat* kritisch, relativerend en soms humoristisch worden benaderd door kunstenaars die het domein van de kunst weer opeisen. Het engagement van de kunstenaars kan echter heel verschillende vormen aannemen.

Technologische systemen

Om dan maar te beginnen bij het eind van de tentoonstelling, een indrukwekkende installatie van William Kentridge. De sportzaal van de gevangenis is omgetoverd in een prachtig 'totaal-kunstwerk'. Met projecties, kinetisch ruimtelijk werk, geluid en licht ondergaat de toeschouwer het verstrijken van de tijd. Als bezoeker wordt je onderdeel van dit werk, je blijft kijken en beweegt je door de ruimte. Het westers tijdsysteem - de seconden, minuten, uren - is bedoeld voor efficiënte handel en afspraken en meetbare eenheden. Maar de mens ervaart tijd niet als uren, minuten of seconden. Dit tijdsysteem wordt verbeeld door levensgrote metronomen, geprojecteerd op verschillende muren met geluiden en muziek. Zoals vaker bij Kentridge waan je je in een theater. De spanning tussen technologisch kunstmatige systemen en menselijk gedrag wordt in dit kunstwerk voelbaar. Het is een soort rode draad door de tentoonstelling. Ook bij Paul Segers is deze relatie duidelijk voelbaar; in het nieuwe werk *Walking the Dog* zien we een militaire robot veranderen in een soort dansende hond, een entertainer compleet met muziek en palmboom. Het meest onpersoonlijke, een militair apparaat, op afstand bestuurbaar krijgt ineens iets grappigs en herkenbaars. Segers gebruikt de technologie als een schilder zijn verf; het bepaalt de vorm maar maakt ook deel uit van de inhoud.

Fernando Sanchez Castillo, *Guernica Syndrome*, foto Saskia Lelieveld

Het laatste bastion

Fernando Sánchez Castillo heeft zijn habitat wel heel letterlijk 'gehackt'. Zijn werk *Guernica Syndrome* is voor mij één van de hoogtepunten in de tentoonstelling. Sánchez Castillo kocht het plezierjacht op van voormalig dictator Franco in Spanje. Het statussymbool werd gesloopt en de kunstenaar liet het schip persen in veertig blokken schroot. Enkele onderdelen zoals het gedeelte van de romp waar de naam *Azor* nog op staat, liet hij in tact. Centraal in de tentoonstelling, in de kapel waar vroeger de gevangenen hun zonden overdachten, ligt nu het paradepaardje van Franco opgestapeld. De kunstenaar heeft dit stuk Spaans verleden, dat gekenmerkt werd door geweld, repressie en controle, ontmanteld en getransformeerd tot een kunstwerk dat tot nadenken stemt. Dat hij hier veel gevoelige snaren raakt blijkt ook uit het feit dat in Spanje de opstelling van dit kunstwerk niet wordt geaccepteerd door de autoriteiten. Het werk toont dus ook het belang en de kracht aan die kunst kan hebben. Katerina Gregos, artistiek directeur van Art Brussels, verwoordde het mooi tijdens de voorbezigting in Utrecht: "Kunst is het laatste bastion van de vrijheid van meningsuiting". In een samenleving waar tal van zaken onzichtbaar zijn gemaakt, van kinderarbeid tot slachthuizen van controlesystemen tot financiële speculaties, kan de kunst dingen weer 'open' en zichtbaar maken en dan dus ook bevragen. Het woord *hacking* heeft misschien een negatieve connotatie, maar het kan tegelijkertijd als positief en hoopgevend worden beschouwd. Immers door de kunst worden op deze wijze weer stukjes wereld eigen gemaakt.

Geld

De tentoonstelling is in een aantal thema's onderverdeeld. Één daarvan gaat over de (on)logica van financiële systemen zoals de beleggingen, geld maken met geld en het speculeren met bezittingen of zelfs schulden van anderen. De Franse kunstenaar Claire Fontaine heeft in het cellencomplex een even simpele als sterke neotekst geplaatst in de kleuren van de Franse vlag: *Sell your debt*. Zij verwijst hiermee naar de winsten die bedrijven, banken maken met het verkopen van schulden aan bijvoorbeeld incassobureaus. Een tegenstrijdigheid die de mentaliteit van het liberaal kapitalisme op wel heel eenvoudige wijze bloot legt. Vergelijkbaar is de video van de Amerikaanse Zacharia Formwalt. Hij maakt beklemmend mooie video's van de lege ruimtes van het beursgebouw in Shenzhen, China waar de mens verdwenen is en computersystemen geldstromen sturen en dus beslissingen nemen met grote gevolgen. We kijken in het hart van de macht zonder dat we

ook maar ergens vat op krijgen. Hij maakt wel duidelijk dat het individu maar een onbeduidend element is in deze wereld. Ook hier staat de toenemende invloed van financiële instituten, technologische netwerken op ons dagelijks leven centraal.

Ine Gevers

Ine Gevers is als artistiek directeur verantwoordelijk voor dit grote internationale kunstproject. Zij werkte hier jaren aan en bracht kunstenaars, curatoren, designers, politici, denkers en doeners uit de hele wereld bij elkaar. In een interview verwoordt zij de kern van de manifestatie; "Instituten en systemen vormen in toenemende mate machtige, technologische netwerken. Ze sturen ons. Maar wij beschouwen hightech omgevingen als neutraal. Alsof wij zelf de enige spelers zijn". Dat laatste is belangrijk. Veel kunstenaars laten zien dat de vaak onzichtbare systemen die in ons leven zoveel bepalen allerm minst neutraal zijn en dat wij dus om onze leefomgeving zelf vorm te geven onze habitat moeten 'hacken'. De rol van de kunst is daarbij cruciaal. Zoals gezegd, dit project zet aan tot nadenken en zelfreflectie. In die zin hebben Ine Gevers en haar team veel bereikt. Toch kan hier ook een kanttekening worden geplaatst. De gedrevenheid en overtuiging van de curator(en), de sterke wil om het verhaal duidelijk te maken kan makkelijk leiden tot een soort figurantenrol voor de kunstenaar. Een plaatje bij een praatje. De rol en visie van de curator dreigt dan uit de hand te lopen. De kunst wordt dan een vehikel, een middel, een illustratie van de belangrijke boodschap. Aan de andere kant is het te prijzen dat mensen hun nek uitsteken. Het engagement van de betrokken kunstenaars én curatoren staan wat mij betreft niet ter discussie. Het is tenslotte aan de kunstenaar zelf te bepalen om mee te gaan in dit concept of niet. Er zijn gelukkig veel kunstwerken te zien die zoveel kwaliteit hebben dat ze, in welke context dan ook, de toeschouwer nieuwe inzichten geven en uitnodigen om anders te kijken. Hierdoor krijgen we toch een beetje grip op de complexe, zichtbare en onzichtbare wereld om ons heen.

Hacking Habitat, art of control, Gevangenis Wolvenplein, Utrecht, 26 februari t/m 6 juni 2016, www.hackinghabitat.com

William Kentridge, *The Refusal of Time*